

Jytte Kronig (Rijksuniversiteit Groningen)

DER GAAR SAGN...

DET HISTORISKE I THIT JENSENS PRINS NILAUS AF DANMARK

Denne artikel er et første lille skridt på vejen til en analyse af Thit Jensens historiske forfatterskab. Det centrale spørgsmål bagved dette projekt er *hvorfor* hun vælger at skrive historiske romaner og hvordan hun bruger det historiske i disse romaner.

At Thit Jensen skrev historiske romaner var ikke noget unikt. Mange (kvinde-) forfattere kastede sig over genren i første halvdel af det 20. århundrede. Her vil jeg beskæftige mig med en forløber til Thit Jensens egentlige historiske forfatterskab, *Prins Nilas af Danmark. En sagnfortælling* (1907). Jeg vil koncentrere mig om spørgsmålet i hvilken udstrækning og hvorledes det historiske udgør værkets egentlige emne.

Det historiskes funktionsmåder

Genren "historisk roman" opstod i begyndelsen af 1800-tallet med Walter Scotts berømte værker, og spredte sig nærmest som en epidemi over hele Europa. Den lever endnu den dag i dag i bedste velgående. I mellemtiden udviklede der sig en række varianter, så at vi ved siden af standarden, den brede, episk-realistiske skildring af et historisk emne, f.eks. finder biografiske historiske romaner som Jacobsens *Fru Marie Grubbe*. Dernæst en mere romantiserende variant, båret af en nostalgisk længsel mod fortiden, samt en ret udbredt historisk tendensdigtning.

I sin *The Forms of Historical Fiction* angiver H. Shaw tre grundlæggende måder det historiske i en historisk roman kan fungere på.

1. Det historiske fungerer som pastorale, det vil sige at nutidsproblemer optræder i historisk forklædning. Der er altså tale om en slags nøgleroman. Personernes betydning fremgår her af den plads de indtager i forhold til de historiske hændelser ifølge beskrivelserne i de gængse historiebøger.
2. Det historiske fungerer som "source of drama", det øger fortællingens dramatiske spænding og billedskabende kraft. Det egentlige emne kan være

noget nok så tidløst som en kærlighedshistorie. Ofte er der i sådanne tilfælde snarere tale om eksotisme i det historiske end om en identificering mellem nutid og datid.

3. Det historiske er værkets egentlige emne. Den estetiske nydelse udspringer af gengivelser af og overvejelser over selve historien.

Der er dog, ifølge Shaw ikke tale om et enten eller, det historiske kan fungere på flere af de nævnte måder i en enkelt roman, og der kan være overgange fra det ene til det andet. Her gælder det at udrede hvad der er dominerende i et bestemt værk.

Prins Nilaus

Prins Nilaus af Danmark er Thit Jensens første historiske roman, der foreløbigt ikke fulgtes af flere. I erindringsbogen *Hvorfra? Hvorhen?* (1950) skriver hun herom:

"Men der kom ikke flere historiske Bøger...og der skulle gaa mange Aar før jeg kom tilbage til mit Yndlingsemne. Forlaget, jeg var da kommet ind paa Gyldendal, fortalte mig, at historiske Romaner var kommet i Vanry efter et Par Forgængere, der skrev Almanakromaner uden virkelig historisk Baggrund, ingen gad læse mere af den Slags." (*Hvorfra? Hvorhen?*, s.138).

Prins Nilaus handler om Kong Sven Estridsens yngste søn, der bor på Sjørring slot i Thy med sin unge brud, den engelske prinsesse Lucilia, som han knap nok tør nærme sig af hensynsfuldhed til hendes rene jomfruelighed. Hans brors, Kong Knud den helliges, hærfører Paris Hjaltesøn, der er mere af en He-man end den fromme prins, vækker den unge prinsesse erotisk set. Når det er kommet så vidt at Nilaus har fået sin hustrus bejler i sin magt vælger han efter en hård indre kamp at give ham friheden (og hustruen). Gennem den løngang som Paris har ladet grave til sig selv og Lucilia reddes de to elskende samt den forøvrigt ikke særlig hellige kong Knud ud af det belejrede slot. Nilaus ofrer sig og bliver for at forsvare borgen, der ved denne lejlighed nedbrændes af oprørske Vendelboer.

At Thit Jensen allerede på et tidligt tidspunkt har en ægte interesse for det historiske som sådan tror jeg ikke vi behøver at tvivle på. Det fremgår af hendes egne udsagn i erindringsbogen:

"Lige fra min alleryngste Barndom har jeg elsket Historie, samlet paa historisk Stof som fangede min Opmærksomhed, Navne der fæstnede sig i min Erindring. Naar min Lærerinde gik ind til Eftermiddagskaffe stjal jeg mig ind paa hendes Værelse og nappede Danmarkshistorien fra hendes Boghylde. Jeg var fanatisk Dansk, for det var min Moder, som før skrevet, hun havde oplevet vore Krige med Tyskland. Jeg søbede Historie hvor jeg blot kunde." (*Hvorfra? Hvorhen?*, s.137).

Thit Jensen har givet *Prins Nilaus af Danmark* undertitlen "En Sagnfortælling", men hun omtaler den senere som "en historisk bog" (*Hvorfra? Hvorhen?* s.138). I hvert fald rummer den flere historiske personer og situationer end hendes første egentlige historiske roman *Af Blod er du kommet*, om hvilken hun selv bemærker at den "hovedsagelig (var) ren Digtning uden historiske Modeller" (*Hvorfra? Hvorhen?* s.143). Om *Prins Nilaus* tilblivelse siger hun:

Jeg cyklede en Sommeraften fra Thisted ud til Sjørring Volde, jeg sad dær og lod mig inspirere af de to Strofer, der staaer i Pontoppidans Danske Atlas:

'Fra Sjørring Volde til Vesterhav
lod Paris kaste den Lønnegrav.'

Paa det skrev jeg 'Prins Nilaus af Danmark'. (*Hvorfra? Hvorhen?* s.137).

Det er i hvert fald noget helt andet end de 5 års forskning der gik forud for *Jørgen Lykke* og *Stygge Krumpen* (1936).

Allegorisk fremstilling af det historiske

Den centrale modsætning indenfor den historiske verden i værket er modsætningen mellem en hedensk og en kristen moral og mentalitet. Jeg bruger med vilje dette sidste ord fordi Thit Jensen selv har brugt det - længe før det kom på mode¹ - og fordi jeg mener at det er mentaliteter i bredeste forstand hendes historiske interesse gælder.

Prins Nilaus handler om en periode hvor forholdsvis nye kristne værdier brødes med de gamle hedenske. Det er karakteristisk for en del historiske romaner at det er en overgangssituation, en brydningstid, der tematiseres. Det er forøvrigt påfaldende at Thit Jensen her vælger en religiøs overgangssituation, ligesom hun senere gør i *Jørgen Lykke* og *Stygge Krumpen*.

Som i den faglige historiografi drejer det sig i en historisk roman ikke blot om at gengive en række fakta, men også at fremlægge disse på en måde der giver mening. I historiografien kan denne mening nedfældes i en historisk forklaring. Sådanne forklaringer finder man også hist og her i historiske romaner, ofte i form af mere essayistiske afsnit - jeg tænker f.eks. på Tolstøjs *Krig og Fred*. Men forklaringen kan også udformes som en direkte dramatisering af den fundne mening, f.eks. gennem personer eller scener der fungerer som historiske symboler. Shaw påpeger det problematiske ved symboler i almindelighed i forhold til den historiske mimesis, når man udgår fra et historiesyn som opfatter den historiske proces som en kæde af unikke situationer og hændelser.

I *Prins Nilaus* er der tale om en allegorisk fremstilling af konflikten kristen - hedensk. Denne konflikt anskueliggøres i form af en række forhæng med fortrinsvis hedenske motiver, noget der medvirker til at øge fortællingens statiske og dekorative præg. De hedenske tæpper eller tjalde kan fordeles i ækle, for ikke at sige nekrofile, med tilknytning til døden, og smukke med tilknytning til kærligheden. De første har motiver som "Hel galdret frem af sin Søvn i Gravhøjen" og "Nidhug suger Lig i Hvergelmer", smukke er derimod det hedenske tjalde med "Gudesønnen Frejrs Møde med Gerde, hans unge Brud". Det eneste kristne vægtæppe er det som Lucilia har broderet i klosteret før hun blev gift. Det gengiver "Kristus farende til Vejrs, omkredset af blaak-lædte Engle".

Indenfor fortællingens lille persongalleri kan en lignende fordeling udføres: Nilaus' afdøde fader, den fromme kong Svend (Estridsen) - der forøvrigt kun optræder i Nilaus' erindring - repræsenterer de kristne værdier, Svends broder, intrigemageren Æsbjørn, der karakteriseres gennem ådsels- og forrådnelses-billeder, de negative hedenske, mens Paris Hjaltesøn er bærer af de positive værdier, navnlig erotikken.

Nilaus og Lucilia er de personer i hvis indre kampen mellem disse kræfter foregår. Hos Lucilia opstår der en kamp mellem en naiv form for kristen dyd, og det hedensk-erotiske som bliver vækket i hende af Paris med sin livsappetit og som til slut går af med sejren. Hos Nilaus står kampen mellem kristen forsagelse i en mere reflekteret form og det nøgne magtbegær som Æsbjørn ægger i ham, d.v.s. det hedenske i sit negative aspekt.

"Og i sig fornam han en Gift, han ikke vilde taale der længere, Kristen-hedens Gift. - Ogsaa han var Ætling af Svend Tveskæg, af de gamle Vild-krigere, der tog, *hvad* de vilde, og *naar* de vilde, og lod haant om anden Mands Ret, var han ikke netop deres Ven. Han havde denne Nat -og stund-om naar han tragede efter Hævn over Paris Hjaltesøn - fornummet de bidske, hedenske Dyr med de lystne Munde, fornummen deres vilde Begær i sit Blod.

De var der. Ogsaa i ham.

Men de var syge ligesom -mattede- af Bidsel og Baand. Ham tyktes at se Christ hin milde gaa ved siden langs Blodets Veje, han fór ikke, han gik med jævne Skridt i sin hvide Kjortel, og stille lagde han Tøjle efter Tøjle paa de stejle Dyr.

Derfor dræbte han -Nilaus- ikke forlængst den dristige Bannerfører, derfor tog han ikke sin Kvinde med Vold." (*Prins Nilaus*, s.89-90).

Spændt til det yderste - skal han dræbe Paris (og Kongen for at tilrane sig kronen), eller ej? - får Nilaus en slags drømmevision foran Hel-tæppet:

"Stift saa han ind i Hels Aasyn - søvnpoint forvreden stirrede der, med Træk, hvor Dødskampen stod skrevet, som havde hver Del gennemlevet den

for sig. Som om det mægtige Gengangerhoved af den døde, den rundne Tid var præget af Dagenes Død, Stundenes Død, Nuernes Død, en Tidens frygtelige ubarmhjertige døden sig selv ved Hjælp af sig selv, den store evige Selvmorder, Tiden." (Prins Nilaus, s.91).

Dette er mildest talt et markant syn på tidsforløb Thit Jensen som vordende forfatter af historiske romaner her præsenterer. Indenfor fortællingens historiske forståelsesramme er Hel selvfølgelig udtryk for at de hedenske værdier definitivt hører fortiden til. I den efterfølgende drømmevision udfolder der sig et veritabelt ragnarok, hvor Hel udspyer skarer af fortidige gestalter, der bliver til stenalderfolk og dyr i en slags baglæns darwinistisk evolution. Fra Christustæppet derimod udgår der skarer af korsfarere og martyrer der peger frem mod Nilaus eget martyrium. Det ender med at Christ lægger bånd på Fenrisulven, og Nilaus på sine hedenske anfægtelser.

Paris, Lucilia og Kong Knud redder sig ud af den belejrede borg gennem kærlighedens løngang, det erotiske overlever borgens ragnarok, og fortsætter livet. Nilaus bliver for at forsvare borgen, men han beholder Æsbjørn hos sig. Det nyes fortropper og det gamles bagtropper må betale prisen for den historiske overgang - og omkomme i flammerne.

Mimetisk fremstilling af det historiske

Jeg vil her indskyde en betragtning hvor jeg - med støtte i Shaws gennemgang af emnet - stiller den netop behandlede allegoriske fremstilling af den historiske proces overfor en ren mimetisk fremstilling. Det historiske som sådan er nemlig ikke nogen uproblematisk størrelse i forhold til den gængse romanfiktion. Shaw påpeger hvorledes denne sidste i almindelighed bedst egner sig til at behandle det individuelle livsområde (Shaw. 249). Når man fastslår at det hører til den historiske romans projekt tilmed at iscenesætte den historiske proces, støder man ifølge Shaw på det problem at der i virkeligheden ikke eksisterer nogen glidende overgange mellem de mest generelle niveauer og de individuelle, men at der er tale om diskontinuitet. Der er en væsentlig forskel mellem et flue-perspektiv og et fugle-perspektiv, påstår han under henvisning til historiefilosoffen Siegfried Kracauer.

"Kracauer tells us that in historiography, the fly's-eye view and the bird's-eye view cannot coexist - usually, the bird swallows the fly. In standard historical fiction, the fly is just as likely to swallow the bird. When it does not, when fictional plots and characters are adapted to dramatize historical process, a price must be paid. As characters become translucent to allow historical process to shine through them more clearly, they also tend to become thinner as representations of "inwardly complex" human beings." (Shaw s.49)

Det er blandt andet dette sidste vi oplever i ekstrem grad med hensyn til personerne i *Prins Nilaus*. Samtidigt savner læseren i størsteparten af fortællingen den rent mimetiske fremstilling af små og store hændelser indenfor det historiske forløb. Der hvor en sådan fremstilling forekommer må vi klargøre os på hvilken del af skalaen mellem individuel oplevelse og den mest generelle opfattelse af den historiske proces vægten ligger. Shaw viser hvordan denne i Scotts Waverley bevæger sig på overgangsområdet mellem det individuelle og det sociale. Dette sidste niveau egner sig specielt godt til historisk fremstilling. Således fokuseres på grænseområdet mellem det sociale og det politiske i *Prins Nilaus'* mest historisk-mimetiske afsnit, det der handler om kong Knud, der forfulgt af oprørske bønder redder sig ind i borgen, hvorefter Vendelboerne belejrer den. Her får vi et par virkelig levende scener, af den slags massescener som senere viser sig at høre til Thit Jensens stærke sider. Den kamplystne gamle bonde der må fiskes op af voldgraven, kongsgårdens svende med deres spottende tilråb, Prins Eriks forsøg at formilde forfølgerne og det pludseligt opbrusende had blandt bondeskaren der kulminerer i nidvisen om Kong Knud, kiken og tiendeloven - her har vi med noget helt andet at gøre end billedfrådseriet i kærlighedsscenerne og i fremstillingen af Nilaus sjælekvaler. Her finder vi også en implicit kommentar til fænomenet eftermæle i almindelighed og Kong Knuds eftermæle som "den Hellige" mere specielt:

"Alt ved det første Vers (af nidvisen, J.K.) rejste sig Kong Knud, dirrende af spændt Uro. Han vidste, hvad en Nidvise kunde bære i sit Skød, var den som her digtet af Had, vidste, hvor skamløs den kunde bære sine Haansord ud blandt Folket og holde sig i Aarhundreder." (N. s.75)

Tilknytningen til den historiske lokalitet

En tredje fremtrædelsesform af det historiske som emne er tilknytningen til den historiske lokalitet, resterne af Sjørring slot. At dette sted også har spillet en vigtig rolle som inspiration til fortællingen fremgår af den før citerede udtalelse i Thit Jensens erindringsbog. Lokaliteten er nært forbundet med den jyske natur, med som mest fremtrædende træk sølvpoplerne. Selve landskabet har geografisk set haft del i den historiske forandringsproces. Om et sted ved Sørring Volde hedder det:

"Derunder ligger løngangen.

Løngangen, der da gik ned under Voldgraven, under Voldene og Sølvpoplernes Krans ud til Sjørringsøens blanke Vej til Havet.(...) Voldgravens Vande er borte, og Sjørringsøens blanke Vej til Havet er Marker og Agra, og Sølvpoplernes Efterkommere er strøet over Thy." (*Prins Nilaus*, s.5, mine understregninger)

Den historiske lokalitet og den dertil knyttede folkesang fungerer som ramme om fortællingen i sin helhed, idet der begynder og afsluttes med et afsnit hvor disse elementer er centrale.

Forsåvidt det historiske som emne i *Prins Nilaus*, som det var mit vigtigste ærinde at redegøre for. Men for de fleste læsere vil det være helt klart at kærlighedsforholdets udfoldelse strider om førstepladsen med det historiske.

Det historiske som dramatiserende element træder tydeligt frem når vi lægger vægt på den erotiske trekant som et centralt element i fortællingen. Ved at lade hændelserne finde sted i en riddertid kan den iboende mytiske kraft, som riddermønstre stadig til en vis grad besidder i vores kultur, øge fortællingens følelsesmæssige og erotiske appel til læseren.

Tæt opad den historiske allegori ligger der tilsyneladende en moralsk allegori, hvor det drejer sig om størrelser som kærlighed, magtbegær og afkald. Størrelser der også i senere værker beskæftiger Thit Jensen i høj grad. Dette betragter jeg ikke som et pastorale-aspekt ved romanen, da det ikke drejer sig om nogen mere eller mindre tilsløret oversættelse af nutidshistorie til datidshistorie. Det handler her formodentlig om en indre kamp hos Thit Jensen, og hvorvidt denne er betinget af individuelle psykologiske faktorer og/eller ideologiske konflikter i tiden kan jeg ikke gå nærmere ind på her.

Konklusion

I *Prins Nilaus* fungerer det historiske afgjort som emne på et allegorisk, et mimetisk og et geografisk-arkeologisk plan. Den mimetiske fremstilling af det historiske findes dog kun brudstykkevis, da det på mange steder fortrænges af kærlighedshistorien som fascinationspunkt. Dette ytrer sig også i sproglig-stilistiske forskelle. Der er altså tale om skift mellem "history as subject" og "history as source of drama". De tre ovennævnte planer peger frem mod Thit Jensens senere historiske produktion, hvor det mimetiske bliver mere gennemført og bærende indenfor værkerne, blandt andet i pesontegningen. Det allegoriske finder vi især i *Stygge Krumpen* hvor det religiøse overgangsmotiv ligeledes er centralt, mens de tre første store historiske romaner overhovedet er præget af en stærk tilknytning til hjemegnen som historisk lokalitet.

NOTE

1. I forelæsningen "Hvordan en historisk Roman bliver til:, hvorfra hun har overtaget det i Hvorfra? Hvorhen? jf. s.146.

ANVENDT LITTERATUR

A. Værker af Thit JENSEN

- 1907 *Prins Nilaus af Danmark* (roman)
 1928 *Af Blod er du kommet* (roman)
 1931 *Jørgen Lykke* (roman)
 1936 *Stygge Krumpen* (roman)
 1948 "Hvordan en historisk Roman bliver til" (utrykt foredrag).
 1950 *Hvorfra? Hvorhen?* (erindringer)

B. Andre værker

ANKERSMIT, F.R.

- 1984 *Denken over geschiedenis*, Groningen

BORGES, B.

- 1976 *Jensens samfundsengagement*, København

Brandt Corstius, J.C.

- 1959 *Historie, roman en historische roman. De voorgeschiedenis van een succes*, Utrecht

BROSTROM, T & WINGE, M (red.)

- 1980 *Danske digtere i det 20. århundrede I*, København

FABRICIUS, S.

- 1975 *Efterord til Thit Jensen Gerd*, København

GRANLID, H.O.

- 1964 *Då som nu. Historiska romaner i översikt och analys*, Stockholm

HJORT-VETLESEN, I.L.

- 1979 "Moderskabet. Det uforløste modbillede i 30'ernes kvindelitteratur".
 In: C.E. Bay og J.Chr. Jørgensen (red.) *Litteratur og samfund i mellemkrigstiden*, København

HVORNÅR SKETE DET

- 1977 *Danmarkshistoriens hvornår skete det*, København

LUKACS, G.

- 1962 *Historical Novel*, London (1937¹).

MOLLER JENSEN, L.

- 1978 *Roser og Laurbær. Om grundstrukturen i Thit Jensens kvindepolitiske forfatterskab*, København

SHAW, H.E.

- 1983 *The Forms of Historical Fiction*, Ithaca & London

TODOROV, T.

- 1970 *Introduction à la littérature fantastique*, Paris